

Тамара Ковачевић, Саша Кицошев, Милка Бубало-Живковић*

КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА ГОЧА И ПОДГОРИНЕ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ХХ И ПОЧЕТКОМ ХХИ ВЕКА¹

Abstract: Analysis of movement of Goc and podgorina population in the second half of XX and on the begging of XXI century is elaborated in the paper. Parameters of natural and mechanical movement of population have showed that population number of Goc and podgorina increase because of mechanical movement. In the period between two last censuses, the greater part of immigrants has arrived. Refugees and outcast population from Ex-Yugoslav Republics represents smaller part of immigrants. Greater part of immigrants belongs to population from others municipalities of Republic of Serbia, especially to population from Kosovo and from municipalities of Raska region. According to the results of exploration, there are many differences in the movements of population between twenty six settlements of Goc and podgorina. As consequences of that, among other, there are some geographic factors. Among geographic factors, traffic-geographic position and relief are relieved. Importance of the paper is that it enriches the knowledge about West Morava valley and Goc, which is northernmost mountain of Kopaonik mountain system.

Key words: Goc, podgorina, population movement

Увод

На територији Гоча и подгорине налази се двадесетшест насеља која административно припадају трима општинама Западног Поморавља: Краљеву, Трстенику и Врњачкој Бањи. Нека од насеља су делови краљевачке или врњачке конурбације и као таква никада нису посматрана као целина, односно као демографско обележје планине Гоч и њене подгорине. Рад пружа приказ и тумачење основних параметара кретања становништва овога простора у другој половини двадесетог и почетком двадесетипрвог века.

---

* Мр Тамара Ковачевић, Др Саша Кицошев, Др Милка Бубало-Живковић, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, 21000 Нови Сад, snstamara@yahoo.com

¹ Рад је део пројекта (Уговор пројекта ЕВБ: 146017Д/КОЕФ=1) «Демографске транзиције у Србији» којег финансира Министарство науке и заштите животне средине/ This paper is a part of the project (Contract Project EVB. 146017D/KOEF=1) "Demographic transitions in Serbia" financed by the Ministry of Science and Environmental protection.

Број и густина становника

Поређењем пописа становништва 1948-2002, број становника Гоча и подгорине је имао тенденцију раста. Од средине XX века до почетка XXI века, број становника увећан је за 59,1%. Ланчани индекс региструје највећи пораст броја становника између 1961. и 1971. (табела 1). На увећање су утицале миграције радно и репродуктивно способног становништва на релацији село-град, које су настале као последица индустријализације и урбанизације Врњачке Бање и Краљева и имиграција становништва, у првом реду, са простора Косова и Метохије.

Табела 1. Кретање броја становника Гоча и подгорине у другој половини XX века и почетком XXI века

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Број ст.	24546	26519	30101	38768	37001	39176	41533
Базни индекс	100	108,0	122,6	157,9	150,7	159,6	169,2
Ланчани индекс	100	108,0	113,5	128,8	95,4	105,9	106,0
Просечна гусина насељености	73,3	79,2	89,9	115,8	110,5	114,0	118,4

Извор: (Републички завод за статистику, 2004), (Интерна документација Служби за катастар непокретности Врњачка Бања, Краљево и Трстеник)

Већ у наредној декади (1971-1981) може се констатовати мањи пад броја становника, јер је у том времену, услед великог броја незапослених, значајан број становника емигрирао у средњеевропске (Немачка, Аустрија, Швајцарска), северноевропске (Шведска, Норвешка) и западноевропске (Француска и др) земље, затим ка Београду и већим регионалним центрима (Краљево, Крушевцу и др) (Ковачевић, 2007). Поређењем стања у свим посматраним декадама, становништво се најспорије увећава током последње две декаде. „Аномалија“ у континуитету раста становништва настала је и због удвостручавања броја становника Рибнице, краљевачког приградског насеља, од пописа становништва 1953. до пописа 1961, а потом и 1971. Наредни попис 1981. бележи пад становништва Рибнице за 72,2 %. Неочекивани раст броја становника, а потом и пад резултат су мењања величине атара насеља Рибнице (Републички завод за статистику, 2004. и Интерна документација Службе за катастар непокретности Краљево).

Природно кретање становништва

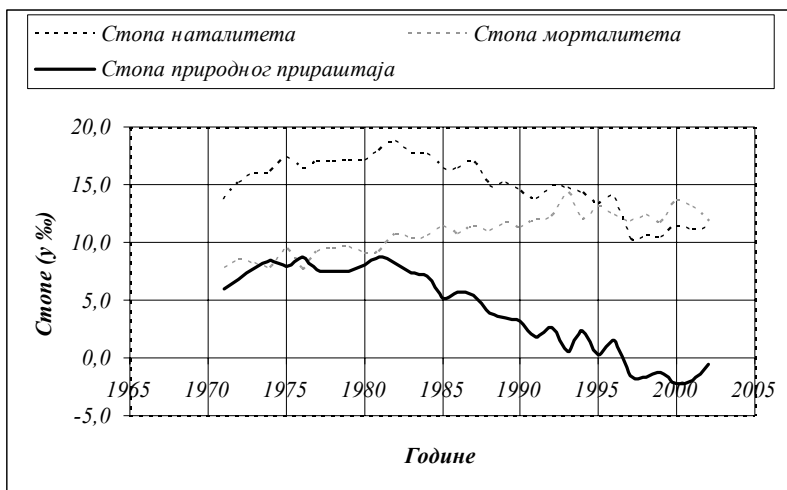
Посматрани период од 1971 до 2002. подељен је на три декаде. По томе, пре распада СФРЈ, на простору Гоча и подгорине стопа наталитета је износила 16,3 (1971-1980) - 16,6‰ (1981-1990). У последњој поматраној декади она је пала на 12,5‰. Стопа морталитета је у сталном порасту. Она се од прве до последње декаде повећала 1,4 пута. Стопа природног прираштаја је имала тенденцију пада. У последњој поматраној декади, она више није имала позитивну вредност (табела 2).

Табела 2. Стопе параметара природног кретања становништва на територији Гоча и подгорине 1971-2002, по декадама (у %)

Година	Стопе		
	Наталитета	Морталитета	Природног прираштаја
1971-1980	16.3	8.7	7.6
1981-1990	16.6	10.8	5.8
1991-2002	12.5	12.5	0.0

Извор: (Интерна документација Републичког завода за статистику)

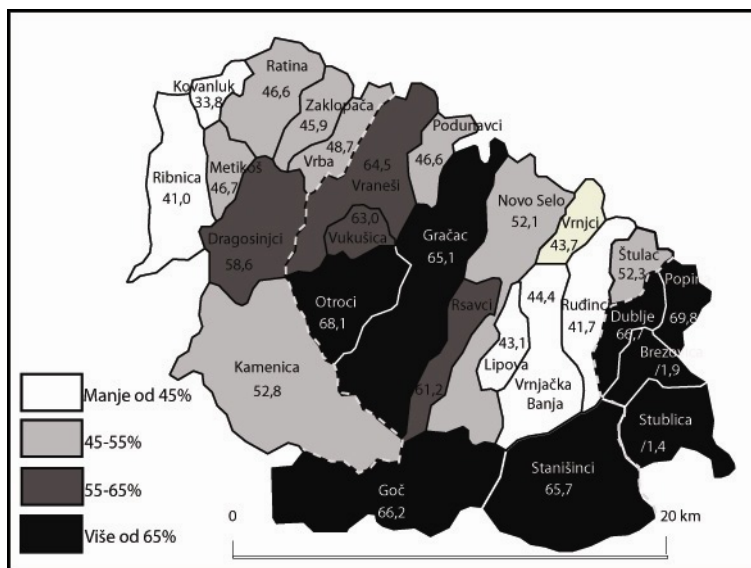
Највећа стопа наталитета на простору Гоча и подгорине забележена је 1982. године (18,8‰), а најмања 1997. (10,3‰). Морталитет је у посматраном периоду био најмањи 1971. (7,7‰), а највећи 1993. (14,2‰), у време највеће послератне економске кризе. Природни прираштај је био највећи 1976. (8,8‰), у времену када је наша земља имала висок стандард. У години након НАТО агресије на Србију, 2000, природни прираштај је имао најмању вредност (-2,2‰) (графикон 1). С обзиром на то да последња фаза демографске транзиције наступа када вредности стопе наталитета постану ниже од стопа морталитета, за простор Гоча и подгорине се може рећи да је она почела у другој половини XX века (Mayhew, 1997, 122-123). Тачније, од 1997. стопе природног прираштаја нису имале позитивне вредности.

Графикон 1. Кретање стопа наталитета, морталитета и природног прираштаја на простору Гоча и подгорине у периоду од 1971. до 2002.

Миграције

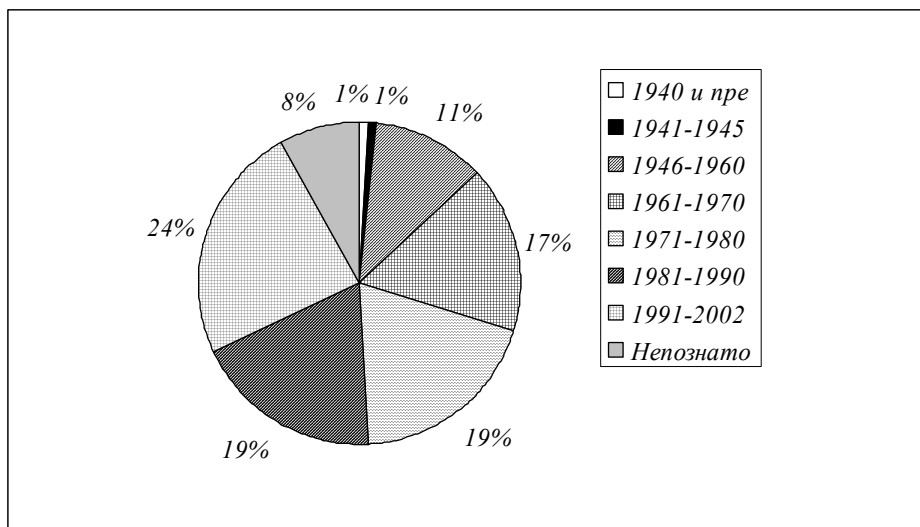
Мање од половине становништва Гоча и подгорине (48,8%) чини домицилно становништво. Катастарске општине са више од 65% домицилног становништва се налазе на планинским падинама Гоча (Гоч и Станишинци), на побрђу (Отроци и Грачац) и на територији општине Трстеник, у долини Попинске реке, (Стублица, Брезовица, Дубље и Попина). Највише досељеног становништва је сконцентрисано у најурбанизованијим деловима Гоча и подгорине, односно у Врњачкој Бањи и њеној околини (Руђинци, Липова, Врњци) и у приградским насељима Краљева (Рибници и Кованлуку) (карта 1). Према графикону 2, скоро 90% досељеног становништва се на простор Гоча и подгорине доселило након Другог светског рата. На висину овога удела утицале су две чињенице. С обзиром на дужину људског века и време које је прошло од краја Другог светског рата, величина кохорте предратних мобилних генерација је све мања. Као и већи део простора Србије, и Гоч и подгорина су доживели интензиван привредни развој управо након Другог светског рата. Међу послератним декадама, највећи удео досељеног становништва има последња декада. У периоду од 1991 до 2002. нестабилне политичке ситуације и ратови на простору бивших југословенских република довеле су у Србију неколико стотина хиљада људи. Становништво Гоча и подгорине памти колоне избеглих лица која су населила њихов простор неколико дана након егзодуса Срба из Книнске Крајине 4. августа 1995. године (Ковачевић, 2007).

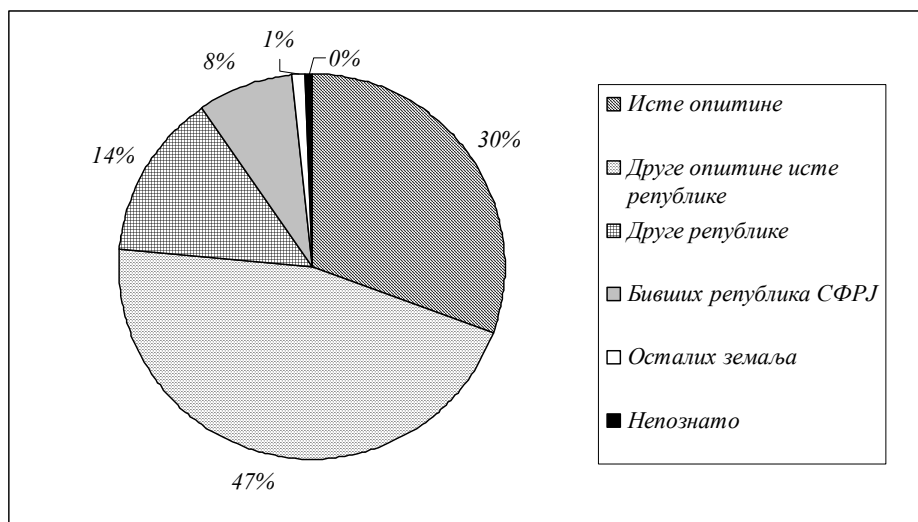
Карта 1. Удео домицилног становништва у укупном, на основу резултата пописа становништва 2002. године

Рачуна се да је на територију општине Врњачка Бања са Косова и Метохије након 1999. године, досељено преко седам и по хиљада људи. За само једну деценију је број досељених, уколико се сабере са избеглим и прогнаним лицима са простора бивше СФРЈ, износио преко једанаест хиљада становника (Станковић-Јанковић, 2005, 4).

Највећи удео досељеног становништва (47%) потиче са територија других општина исте републике (графикон 3). Највећи део њих је досељен из општина са Косова и Метохије, неки воде порекло из Рашке, а најмањи део досељених је из околних општина (Ковачевић, 2007). Становништво са подручја Рашке, из општина које су насељене и српским и муслиманским становништвом, већ неколико деценија купује некретнине на простору подгорине Гоча. Често се дешава да се део породице и досели. С обзиром на то да се на сличан начин досељавало становништво Косова и Метохије, сматра се да је много више њих досељено у односу на цифре са којима се калкулише. Скоро трећина становништва (30%) је досељена унутаропштинским миграцијама (графикон 3). Становништво руралних средина гравитира ка урбанизованијим и градским због подизања квалитета живота, из економских разлога, нпр. запослења, затим боље здравствене заштите, могућности образовања, културних потреба и томе слично. Поред тога, значајан удео имају и удадбено-женидбене миграције.

Графикон 2. Удели досељеног становништва на простор Гоча и подгорине према времену досељавања, на основу резултата пописа становништва 2002.

Графикон 3. Удели досељеног становништва у насеља сталног становања према подручју са којег је досељено, на основу резултата пописа становништва 2002.

Становништво досељено из друге републике (14 %) у том историјском тренутку, Црне Горе, потиче из најсеверних општина као што су: Колашин, Мојковац, Тутин, Беране, Плав. То су планинске, слабије развијене општине са којих се већ деценијама становништво досељава на простор Западног Поморавља.

Од укупно досељеног становништва, са простора бивших југословенских република је по попису становништва 2002. потицало 8% становништва. Избеглички камп је био лоциран у дечијем одмаралишту у сеоском насељу Станишинци на Гочу. Међутим, током последње деценије XX века, велики део овог становништва се иселио са простора Гоча и подгорине.

Млађа кохорте становништва напуштају Гоч и подгорину ради одласка на универзитете у Крагујевцу, Београду, Нишу итд. Дневне миграције на релацији село-град су уобичајене. Мештани сеоских насеља свакодневно гравитирају ка Врњачкој Бањи, Трстенику или Краљеву ради посла, школовања и трговине. На пример, у општини Врњачка Бања преко 4/3 дневних миграната су радници (78,7%), а остало преставаљају ученици и студенти (21,3%). Радника је више, јер се у њиховој категорији налази више старосних група. У оба случаја, преко половине миграната (51% код радничке популације, а 55% код ученика и студената) мигрира ван општинских граница (Републички завод за статистику, 20046). Често, уколико се створе адекватни услови, они у тим градовима и остају. У функцији контролисања кретања становништва на простору Гоча и подгорине, овој врсти механичког кретања становништва потребно је посветити посебну пажњу.

Закључак

У периоду од 1971. до 2000, број становника Гоча и подгорине се увећава због механичког кретања становништва. Параметри природног кретања становништва имају различите тенденције. Наталитет се почетком посматраног периода кретао "узлазном линијом", која је кулминирала почетком осамдесетих. Након тога он је добио негативне тенденције. Морталитет је уз мање осцилације у сталном порасту. Старење становништва је један од основних узрока повећања стопе морталитета. Према томе, природни прираштај се од почека осамдесетих смањује, с тиме да је од 1997 негативан. Током посматраног периода, становништво се перманентно досељавало на простор Гоча и подгорине. Након Другог светског рата, развој туризма у Врњачкој Бањи и усложњавање административних, услужних, образовних, културних функција и повећало могућност запошљавања. Пространа долина Западне Мораве пружала је могућности за развој пољопривреде и ширење насеља, као што су приградска насеља Краљева. По попису становништва 2002. године, више од половине је чинило досељено становништво. Од укупног броја досељених скоро четвртина (24%) је досељено током последње декаде, а скоро половина (47%) са простора исте републике, односно са Косова и Метохије и Рашке области.

Литература

Интерна документација Републичког завода за статистику, Витална статистика, Београд

Интерна документација Службе за катастар непокретности Врњачка Бања, Краљево и Трстеник

Ковачевић (2007). Анкете спроведене на територији Гоча и подгорине од 2005-2007, које су део истраживачке грађе за докторску дисертацију

Mayhew, S. (1997). *Geography, Oxford dictionary*, Second Edition, Oxford University Press, Chatham, Kent

Републички завод за статистику (2004). Становништво, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Упоредни преглед броја становника – 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 и 2002, подаци по насељима, бр. 9, Република Србија, Београд

Републички завод за статистику (2004а). Становништво, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Миграциона обележја, подаци по насељима, бр. 8, Република Србија, Београд

Републички завод за статистику (2004б). Становништво, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Дневни мигранти, подаци по насељима, бр. 13, Република Србија, Београд

Станковић-Јанковић, М. (2005). *Косовско-метохијски сабор*, Поводом 28. јуна-Видовдана, Врњачке новине, ЈП " Врњачке новине " и РТВ Врњачка Бања, број 687, Врњачка Бања

Tamara Kovacevic, Sasa Kicosev, Milka Bubalo-Zivkovic

MOVEMENT OF GOC AND PODGORINA POPULATION IN THE SECOND HALF OF XX AND ON THE BEGGING OF XXI CENTURY

Summary

Space of Goc and podgorina is situated on the contact of the West Morava Valley and system of Kopaonik Mountains. Movement of Goc and Podgorina population is elaborated in the paper. Particular attention is given on the second half of XX and on the begging of XXI century. In that period, number of population has increased. Nature movement has lost influence on the movement of the population. Birth rate was moving between 10,3 and 18,8‰. Mortality rate was noticed in the interval from 7,7 to 14,2‰. Unstable economic and politic situation had negative influence on the population grow. Until 1997, natural increase was positive. Share of domestic population in total represents 48,8%. Because of that, majority of population have immigrated in the space of Goc and podgorina. The most of immigrants (24%) have arrived during the last decade. Origin of 8% of immigrants is unknown. According the last census, almost half of immigrants (47%) have arrived from the other municipality of the Republic of Serbia. The most of them have arrived from the space of Kosovo and Metohija. Others came from Raska region. Third percents of immigrants have moved in the space of municipality. Important part of them has moved because of marriage. Others have migrated because of economic reasons. Population, which was came from others republic represents about 14%. North Montenegrin municipalities are the huge mountain area. Lot of people has searched better life conditions for themselves in the Valley of West Morava River. During the last decade, on the space of Goc and podgorina has arrived 8% of total immigrant population from Ex-Yugoslav republics. One of the Goc and podgorina main problems is emigration. Population goes because of different reasons. Students have moved towards University towns, like Belgrade, Kragujevac, Novi Sad. Very often, they find jobs and stay there. Increasing the number of inhabitants and negative natural grow testifies that migration balance is positive.